

**ÓNDRA ŁYSOHOŘSKÝ: ŚLĄSKI BARD CZY OBY-
WATEL „ŚWIATOWEJ REPUBLIKI LITERA-
TURY”?**

Libor Martinek, *Laško-evropský básník Óndra Lysohorsky. Monografie*, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2016, ss. 221.

Monografia Libora Martinka, *Laško-evropský básník Óndra Lysohorsky, Monografie (Laško-europejski poeta Óndra Lysohorsky, Monografie)* poświęcona życiu i twórczości Óndry Łysohorskiego, poety, urodzonego w 1905 roku we Frydku, znajdującym się wówczas w granicach monarchii austro-węgierskiej, który w międzywojennej Czechosłowacji wysunął tezę o istnieniu niezależnego narodu laskiego i stworzył jego literacki język pisany, na podstawie laskich gwar¹, to książka ważna i potrzebna. O ile bowiem koncepcja narodu laskiego, sformułowana przez bohatera monografii, została jednoznacznie odrzucona, by tak rzec w krajowej skali mikro (w rejonach Ostrawskim i Cieszyńskim), i w krajowej skali makro (w Pradze), a także za granicą (w Polsce i w Związku Radzieckim), o tyle jego poezja zyskała rozgłos międzynarodowy i była przekładana na języki obce. Po drugiej wojnie światowej Łysohorski pisze swoje wiersze w języku niemieckim, określając się mianem „poety europejskiego”. I to właśnie na swoiście rozumianą europejskość, a nawet światowość, tego pisarza pragnie zwrócić uwagę autor tej monografii, Libor Martinek, literaturoznawca, docent Uniwersytetu Śląskiego w Opawie i profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Wrocławskiego, od lat zajmujący się problemami literatury i kultury regionalnej śląskiego pogranicza, odwołujący się do badań filologów czeskich, polskich, amerykańskich i rosyj-

skich, dotyczących pochodzenia i właściwości idiolektu tego ekscentrycznego poety, na tle języków: czeskiego, polskiego i słowackiego.

Szczególną uwagę poświęca autor najpierw czeskiej, potem ponadnarodowej recepcji dzieła Łysohorskiego, włączając w to opinie krytyków radzieckich, okresu drugiej wojny światowej, i słowacką krytykę przedwojenną i powojenną. Trzeba mieć na uwadze, że pisany język laski Łysohorskiego jako swoisty wyraz regionalizmu, jako przejaw sprzeciwu wobec lingwistycznego centralizmu, znalazł się w opozycji do polityki językowej Pragi międzywojennej i powojennej. Druga wojna światowa w znaczący sposób wpłynęła na życie poety, jego dojrzewanie i kształtowanie się poglądów społecznych i obywatelskich, będąc dla niego pasmem trudnych wyzwań, porażek, ale także artystycznego sukcesu. To w czasie wojny powstało sporo opracowań wartościujących jego przekonania i twórczość poetycką, zwłaszcza w ZSRR (m.in. Wiktor Szkłowski), gdzie był tłumaczony przez czołowych radzieckich rosyjskich poetów.

Praca składa się ze *Wstępu*, jedenastu rozdziałów, *Zakończenia*, uzupełnionych streszczeniami w językach: czeskim, angielskim i polskim; obszerną bibliografią podmiotową i wielojęzyczną bibliografią przedmiotową, uwzględniającą także netografię przedmiotu; *Notę edytorską* – w języku czeskim i polskim; trzy recenzje wydawnicze: Siergieja Skorwida, Martina Pilařa i Vladimira Křivánka, wreszcie *Abstrakty* i *Słowa kluczowe* w języku czeskim i angielskim.

We *Wstępie* do tej klasycznie skomponowanej monografii autor prezentuje i przekonująco uzasadnia: potrzebę stworzenia pracy; podstawy metodyczne, inspiracje metodologiczne, a także istotne powiązania pomiędzy poezją Łysohorskiego a twórczością

¹ Nota bene, w polskim kompendium lingwistycznym nie znajdujemy takiego języka. Jest tam tylko nazwa ‘Laskie gwary’ i odsyłacz do hasła

‘Czeski język’. Por. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, pod red. Kazimierza Polańskiego, Osolineum, Wrocław 1993, s. 300.

innego śląskiego barda Petra Bezruča, którego wpływ na jego własną poezję często podkreślał. Martinek deklaruje, że struktura jego pracy zdeterminowana jest jej koncepcją. Autor rozpoczyna od prezentacji osobowości Łysohorskiego do początku drugiej wojny światowej, bo w tym właśnie czasie kształtuje się koncepcja języka laskiego i poezji pisanej w tym języku. Szczególną uwagę zwraca na poliglotyzm pisarza, wszechstronne wykształcenie slawistyczne i filozoficzne, późniejszego licealnego nauczyciela i docenta germanistyki.

W rozdziale pierwszym znajdujemy szczegółowy życiorys Ondry Łysohorskiego – który nazywał się Erwin Goy (w wersji zbohemitowanej: Ervín Goj) – zarysowujący kontekst historyczny, który niewątpliwie wpłynął na osobowość i dzieło tego swego rodzaju „poety lingwistycznego”, który za swoje powołanie uznał stworzenie teorii i historii narodu laskiego i podjął się misji zdefiniowania pojęć określających jego rozumienie Śląska i kraju Lachów; który w krótkim wierszu zatytułowanym *Meditace nad národnostní rubrikou* (*Medytacje nad rubryką narodowość*, określał się mianem Lacha narodowości niemiecko-polsko-słowacko-czeskiej (s. 23). Nawet pierwsze próby poetyckie siedemnastolatka, „mówiły po niemiecku”, a pierwsze wiersze w laszczyźnie, nawiązujące do nurtu czeskiej poezji proletariackiej, napisał jako gimnazjalny nauczyciel. Autor monografii zwraca baczną uwagę na drogę życiową poety, który pochodząc z górniczej rodziny, uzyskał wszechstronne wykształcenie, osiągając tytuły akademickie (doktorat z filozofii; habilitację germanistyczną).

Towarzystwo *Laško perspektiva*, założone w roku 1936 w Ostrawie to kolejny etap poszukiwania współpracowników, literatów, mających wspomagać jego koncepcje. Członkowie tej organizacji starali się

piórem reagować na ważne z ich punktu widzenia wydarzenia europejskie (np. wojna domowa w Hiszpanii).

W kolejnych rozdziałach Martinek opisuje szczegółowo postępujące przemiany w dziełach Łysohorskiego do wybuchu II wojny światowej; reakcję krytyki literackiej na teorię narodu laskiego; stosunek do jego osoby i twórczości przedstawicieli inteligencji śląskiej (cieszyńskiej i górnośląskiej); a także (w konkluzji rozdziału IV) podejmuje próbę opisu współczesnych opinii, rewizji i polemik na temat Łysohorskiego koncepcji narodu laskiego.

Rozdział V to bez wątpienia najbardziej lingwistyczna część recenzowanej pracy. Autor, poszukując językoznawczych źródeł koncepcji języka laskiego, nawiązuje najpierw do lingwistycznych badań prowadzonych na Śląsku Cieszyńskim, by następnie powrócić do poglądów twórcy tego języka, który sam go słowami swej *řeči* tak charakteryzował:

Laški jazyk je řeč šlonských hawjěřůw a tkočůw. Je měkky a twěrdy jak kwjětka a skała. Zbjěrołch ty kwjětka a wozołch do bukety we chwilach smutku a radości, łomolch skały w mračnych chwilach, łomolch cestu, kěro wedže k ludskości. Stojim přy tej ceście jak stróm s hlybokimi kořěňami. Wichry ho nězłomaju (...) hodzo čeň po každym čłowěkowi. Rytmém odwažnym šumi w muzyce Leoša Janačka. Lašsky jazyk swoim rytmem něse słowa k horyzontóm cytůw. Jak praměň nigdy něwysychajuci oswěži každeho, gdo še k němu přyblži (s. 60)².

By wreszcie opisać gramatykę i leksykę tego języka odwołując się do prac lingwistów polskich (G. Balowskiej, E. Siatkowskiej, A. Zaręby), radzieckich (A. D. Duliczenko), czeskich (A. Stich, I. Dorovský, M. Vašíček), ale także brytyjskich (E. Osers) czy amerykańskich (K. Hannan). Ten obszerny rozdział kończą reakcje czeskiej i słowackiej krytyki literackiej na dokonania twórcy języka i poezji laskiej.

² Wszystkie cytaty w języku laskim. Konsekwentnie nie tłumaczę na język polski także tytu-

łów poszczególnych utworów, wychodząc z założenia, że polski czytelnik nie powinien mieć trudności z ich zrozumieniem.

Rozdział VI poświęca Martinek poetyce poezji Łysohorskiego powstałej przed wybuchem II wojny światowej; wskazuje na znaczenie jakie odgrywa w jej tworzeniu i kształtowaniu się poglądów społecznych i politycznych, jego czesko-niemiecki bilingwizm, pozwalający mu pisać wiersze także w języku Goethego, a także powracający w jego wierszach motyw radzieckiej Rosji jako „świętej ziemi”, co nie uszło krytycznej uwadze Petra Bezruča, ale spotkało się z przyjaznym przyjęciem ze strony ikony czeskiej krytyki literackiej F. X. Šaldy. Kończąca część VI rozdziału poświęcona jest genezie tematów i motywów poezji do roku 1935, wśród których uwagę autora zwracają napisane w latach 1933-1934: *Ars poetica*, *Laško pěsníčka*, *Gazowo maska*, *Wjera*, *Džeucha*, gdzie poetyckie wyznanie wiary, społeczne zaangażowanie po stronie uciśnionych, lokalny patriotyzm, wreszcie wpisana w impresjonistyczny *entourage* erotyka, ujawniają bardzo szeroki kontekst inspiracji od Angelusa Silesiusa poczynając, przez Husa, Villona, do Rollanda, Mickiewicza, Jesienina i wielu innych, w tym także postaci z regionalnych legend (np. Ondraszek czy Kolorka).

Osobny, nie tylko w strukturze monografii Martinka, rozdział stanowi emigracyjna tułaczka Łysohorskiego, rozpoczęta w Bratysławie, z której w marcu 1939, wyjeżdża do Polski, by uniknąć – jako poeta wyrażnie lewicowy – ewentualnych prześladowań ze strony narastającej tam fali faszystowskiego nacjonalizmu. Jednakże już po tygodniu pobytu w Katowicach poeta zorientował się, że wpadł z deszczu pod rynnę i szybko wrócił do Bratysławy. Tam jednak, oskarżony za [o] szpiegostwo na rzecz Polski, powrócił do Katowic, gdzie zdążył jeszcze znaleźć kilku przyjaciół wśród miejscowych ludzi pióra, i na dwa dni przed wybuchem wojny, wystąpić w lokalnej rozgłośni radiowej. Z tamtych czasów pozostały więzy łączące go z: Ludwikiem Brożkiem, Zdzisławem Hierowskim i Wilhelmem Szewczykiem.

Pobyt w Polsce to tylko drobny epizod w porównaniu z emigracyjnym pobytem [w] ZSRR, rozpoczętym wraz z wybuchem

wojny i trwającym jeszcze jakiś czas po jej zakończeniu. Znaczący dowód nieprzerwanej aktywności Łysohorskiego, na rzecz ludu i języka laskiego, **jest** [stanowi] – udostępniony i zredagowany przez Martinka – czeski przekład (z języka francuskiego) listu do Stalina, napisanego wiosną 1944 (s. 219-221).

Pobyt w ZSRR nie osłabia aktywności poetyckiej Łysohorskiego, co więcej uzyskuje [on] możliwość szerszej recepcji dzięki przekładom na język rosyjski, dokonywanych m.in. przez Borysa Pasternaka, Samuela Marszaka, Nikołaja Tichonowa, Samuela Lewika i na początku Marinę Cwjetajewą.

Poetyka twórczości poetyckiej laskiego barda podczas II wojny światowej jest przedmiotem rozdziału VII. Przeplatają się w niej nawiązania do wątków autobiograficznych, wcześniej w jego poezji obecnych, z refleksjami z podróży poety z Moskwy na Ural, czy z pobytu w Taszkencie, gdzie powstał m.in. sonet zatytułowany *Bratysława*. Przyjaźnie z poetami rosyjskimi owocują wierszami, których tytuły, *Jesénin*, *Majakowski*, *Cwétajewa*, mówią same za siebie.

Rozdział ten kończy autor analizą przejmującego poematu pt. *Polsky podzim* 1939, gdzie wspomina się m.in. bohaterską obronę Westerplatte, a Polsce poświęcone są takie słowa:

Przeżywóm, Polsko, twoju historiju.
Tych deset dni je mi jak deset weków.
Zru w knize ludstwa, jak svoju misiju
pélnič w storočach w boju o člověka.
Tyś pérwši postupiło Kalwaryju,
kěj druzy wyhybali še zdaleka.
Přehrało wojnu. Wyhrało moralně.
Tyś čiste je, aj kej su časy kalne (s. 128).

W rozdział VIII i IX monografista opisuje kolejno: dole i niedole życia i twórczości Łysohorského po II wojnie światowej; przemiany jego powojennej twórczości poetyckiej i powojenne przekłady poezji Łysohorského na języki obce: angielski, francuski, publikowane także w USA czy w Szwajcarii, gdzie publikowano także niemieckie oryginały jego wierszy. Biorąc pod uwagę

także te tłumaczenia, trzeba zgodzić się Liborem Martinkiem, iż traktowanie Łysohorskiego jako poety regionalnego dlatego, że pisał w stworzonym przez niego samego sztucznym języku, jest niesłuszne.

W rozdziale X Libor Martinek wnikliwie analizuje poetykę poezji Łysohorskiego, skupiając [się], w pierwszej części tego rozdziału, szczególnie na obrazach kobiety, mężczyzny i metaforyce, by w części drugiej przejść do prezentacji sylwetki poety jako naśladowcy poezji Petra Bezruča i barda ludu laskiego (barda „lasškého naroda”).

Zmierzając ku zakończeniu, autor tej cennej monografii, omawia meandry recepcji krytycznoliterackiej życia i twórczości Ondry Łysohorského po roku 1945, dzieląc ten czas na dwa okresy: od 1945 roku do roku 1989 i po roku 1989³. Warto zauważyć, że autor monografii doprowadza opis dowodów recepcji życia i twórczości tego niezwykłego człowieka i twórcy do lat 2000, którego w latach 1969 i 1970 kandydowano [ze?] wsparciem instytucji zagranicznych do literackiej nagrody Nobla.

Monografia Libora Martinka *Lašsko-evropský básnik Ondra Lysohorsky* przybliża tę niezwykłą osobowość; pozwala spojrzeć na nią z szerokiej perspektywy międzynarodowej; wyprowadzając ją tym samym poza obszar wąsko rozumianej regionalności, czyniąc, na swój sposób, „śląskiego barda” obywatelem „światowej republiki literatury”⁴.

WOJCIECH SOLIŃSKI

Uniwersytet Wrocławski

³ Ondra Łysohorsky zmarł 19 grudnia 1989 roku w Bratysławie. Libor Martinek pisząc o pogrzebie poety 27 grudnia w bratysławskim krematorium zauważa, że obecnych było wiele osobisto-

ści z całego niemal świata. Zabrakło tylko jego frydeckich krajanów.

⁴ Termin przejęty od Pascal Casanovy.